

DE MAN DIE UIT DE LUCHT VIEL

Proloog

Er wordt wel gezegd dat de beste manier om een vliegramp te overleven is om nooit aan boord te gaan. Een simpele gedachte, maar des te lastiger uit te voeren. Maar toen de Pan Am 103 in Schotland boven Lockerbie in de lucht ontplofte, was opvallend veel reizigers dat gelukt. Drie dagen voor kerst 1988 waren de meeste vluchten van Londen naar New York volgeboekt, maar op vlucht Pan Am 103 was bijna de helft van de stoelen leeg.

Een reden van een van die lege plekken had te maken met iets wat ons ter ore was gekomen over een theepot. Deze theepot, die actrice Kim Cattrall datzelfde jaar aan haar moeder als kerstgeschenk cadeau deed. Het moest een van de meest aansprekende theepotten ter wereld zijn. Cattrall besloot met dit doel te gaan winkelen in Harrods, in plaats van gebruik te maken van de plek op de Pan Am 103 die ze had geboekt. Zonder deze theepot had Cattrall nooit haar rol gespeeld in de tv-serie *Sex and the City*.

Een ander tv-programma dat nooit geproduceerd zou zijn, was *Game Set and Mats*. Op 1 december 1988 was Mats Wilander nummer 1 op de wereldranglijst tennis. Hij had een ticket geboekt voor de Pan Am 103, maar besloot toch in Europa te blijven. Al de maand daarop verloor Wilander zijn toppositie en hij zou daarna nooit meer de beste van de wereld worden. Maar de Pan Am 103 had hij overleefd.

De oorzaak dat John Lydon, beter bekend als Johnny Rotten, hetzelfde vliegtuig miste, was onbeduidend. De zanger van de Sex

Pistols zou samen met zijn vrouw Nora naar de VS vliegen, maar Nora slaagde er niet in op tijd haar koffers te pakken, wat zorgde voor een heftige ruzie en ook de reden was dat ze niet op tijd voor hun geplande vertrek op Heathrow waren.

Om meer muzikale redenen behoorden ook de leden van de soulband The Four Tops tot de overlevenden. Ze waren gecontracteerd voor twee opnamen in het BBC-programma *Top of the Pops*. Maar de tv-producent weigerde om hun twee optredens diezelfde dag op te nemen, wat de reden was dat de groep zijn reservering op de Pan Am 103 moest omboeken naar een vlucht later die week.

Een andere overlever was Roelof 'Pik' Botha, minister van Buitenlandse Zaken van het apartheidsregime in Zuid-Afrika. Hij was op weg naar New York om het Driepartijenverdrag te ondertekenen, waarmee de zelfstandigheid van Namibië een feit werd, maar hij had een eerdere vlucht uit Londen genomen. Zuid-Afrika liet al snel weten dat hun minister van Buitenlandse Zaken nooit voor de Pan Am 103 had geboekt.

Dan waren er ook mensen die eigenlijk niet aan boord van het toestel zouden zijn, maar dat wel waren. Garima Rattan was vanuit New Delhi onderweg naar Detroit, samen met haar tweejarige zoon Anmol en haar driejarige dochter Suruchi. De leden van het gezin hadden hun plaatsen al ingenomen op een andere vlucht vanuit Frankfurt, maar toen bleek dat Anmol ademhalingsproblemen kreeg, was de piloot teruggekeerd naar de gate en had hij de moeder en kinderen laten uitstappen. In plaats daarvan kregen ze een plek in het kleine, zespersoonstoestel Pan Am 103A, dat hen naar Londen bracht, en vlogen ze vervolgens vanuit Londen verder met de Pan Am 103.

De prominentste passagier was misschien wel de Zweed Bernt Carlsson, plaatsvervangend secretaris-generaal van de Verenigde Naties en Speciaal Coördinator van de Verenigde Naties voor Namibië. Evenals de Zuid-Afrikaanse minister Botha was hij onderweg naar New York om zijn medewerking te verlenen aan de ondertekening

van het verdrag dat de zelfstandigheid van Namibië zou regelen. Na een bezoek aan Brussel had hij in Londen een belangrijke bijeenkomst gehad, waarna hij aan boord ging van de Pan Am 103.

Maar de meesten aan boord waren heel gewone mensen die op reis waren. De drieëntwintigjarige Flora Swire uit Engeland was bijna klaar met haar studie geneeskunde en ze had net in Londen haar droombaan gevonden bij een van de meest vooraanstaande neurologische instituten van het land. De aanschaf van een last-minuteticket was een impuls geweest nadat Pan Am zijn prijs op dit traject had verlaagd. In New York zou ze de kerstdagen doorbrengen met haar vaste vriend Hart.

Zeventien rijen voor Flora zat muziekstudente Helga Mosey. Ze was pas negentien jaar en ze had voor een sabbatical gekozen om als au pair in Amerika te werken. Flora en Helga kenden elkaar niet, maar hun gemeenschappelijke lot van de Pan Am 103 zou hun ouders bijeenbrengen in hun strijd om de waarheid boven tafel te krijgen.

Toen de deuren van het vliegtuig gesloten werden, waren er 259 personen aan boord, die zich niet realiseerden dat ze op weg waren naar een spoedige dood. Omdat de luchtvaartmaatschappij een Amerikaans bedrijf was en het een vlucht betrof met als reisdoel de VS, bestond het merendeel van de passagiers uit Amerikanen. De gemiddelde leeftijd was laag, zevenentwintig jaar, onder meer doordat zich vijfendertig studenten van de Syracuse University aan boord bevonden.

Als de passagiers aan boord op de hoogte waren geweest van een van de waarschuwingen die voorafgaand aan de vlucht waren gegeven, zouden waarschijnlijk veel meer plekken in het toestel leeg zijn gebleven.

Op 5 december belde een anonieme man met een Arabisch ac-

cent met de Amerikaanse ambassade in Helsinki. Hij zei dat radicale Palestijnen het plan hadden om een bom aan boord te smokkelen van een Pan Am-vlucht vanuit Frankfurt.

Op 13 december hing op een publicatiebord in de cafetaria van de Amerikaanse ambassade in Moskou een waarschuwing. Daarin werden Amerikaanse diplomaten gewaarschuwd om niet met Pan Am te vliegen en geadviseerd hun vlucht om te boeken naar een andere maatschappij.

Een paar dagen voor de vlucht waarschuwde de PLO dat Palestijnse extremisten die niet tot hun organisatie behoorden aanslagen zouden kunnen plegen om de dialoog tussen de VS en de PLO te ondermijnen.

Maar de meest concrete waarschuwing kwam uit het toenmalige West-Duitsland. Bij een verrassingsinval door de West-Duitse politie bij een van de cellen van de terroristische organisatie Popular Front for the Liberation of Palestine-General Command (PFLP-GC) vond de politie een projectiel dat wordt gebruikt bij aanslagen op vliegtuigen en pas in werking treedt als het toestel na de start op een bepaalde hoogte komt. Omdat men vreesde dat er meer projectielen van hetzelfde type in omloop waren, verspreidde men onder luchtvaartinstanties in de VS en Europa een waarschuwing waarbij men dringend werd verzocht verscherpte veiligheidscontroles uit te voeren op alledaagse apparaten, zoals gewone radio's. Zowel het West-Duitse projectiel als dat aan boord van de Pan Am 103 was gemonteerd in een cassette recorder van het merk Toshiba.

De Pan Am 103 vloog van Londen naar New York en verder naar Detroit. Het toestel was een Boeing 747, ook wel aangeduid met de naam jumbojet. Op 21 december 1988 taxiede het toestel naar de startbaan, een paar minuten later dan gepland, omdat men had moeten wachten op zespersoonstoestel Pan Am 103A uit Frankfurt,

maar om 18.25 uur steeg men op de vastgestelde tijd op.

De piloten kozen voor de noordelijke route, bijna rechtdoor over Engeland en Schotland. Om 19.01 uur passeerde het vliegtuig de grens tussen Engeland en Schotland op een hoogte van 9400 meter en met een snelheid van ruim 800 kilometer per uur. De voorbereidingen van de piloten voor het trans-Atlantische deel van de vlucht waren zojuist begonnen. Achtendertig minuten nadat het toestel was opgestegen, om 19.02.50 uur, klinkt in een opname uit de zwarte doos een explosie. Aan de linkerkant in het voorste deel van de romp van het vliegtuig was een gat ter grootte van circa 50 centimeter geslagen. Het effect werd nog versterkt door het grote drukverschil in de cabine en erbuiten. Een scheur die vanaf het gat liep, zorgde ervoor dat het voorste deel van het vliegtuig – het gedeelte van de eerste klas en de businessclass – naar rechts boog. Een kort moment richtte de neus zich naar achteren, nog slechts vastzittend aan de romp met een klein stukje metaal, waarna die loskwam en op zijn weg omlaag een motor meesleurde.

Dit gebeurde in minder dan drie seconden na de explosie. Er was geen noodsignaal geregistreerd. De rest van het vliegtuig vloog verder omlaag zonder stuurvermogen. Op ongeveer 5800 meter hoogte was de hoek van de romp van het vliegtuig in principe verticaal. Door de extreme krachten begon het toestel in delen uiteen te vallen. Drie minuten na de eerste explosie had het grootste vliegtuig ter wereld met 259 personen aan boord zich op de grond verspreid over een gebied ter grootte van 2000 vierkante kilometer.

Als de explosie slechts een kort moment later had plaatsgevonden, had het vliegtuig zich boven de Atlantische Oceaan bevonden en waren de sporen van het ongeluk verdwenen in de diepte van de zee, maar nu landde het grootste deel van het vliegtuig in het Schotse stadje Lockerbie, wat ertoe heeft geleid dat de gebeurtenissen die zich er hebben voorgedaan onder die naam bekend zijn geworden: de Lockerbie-aanslag.

Het achterste deel van de romp tot een deel van de bagageruimte

en drie delen van het landingsgestel stortten neer op straat in de wijk Rosewood Crescent. Toen Bob Edgar, die in Lockerbie woonde, zijn huis uit ging om te kijken wat er gebeurd was, was het eerste wat hij zag een baby die in een boom hing. Op het dak naast de schoorsteen zat een klein meisje, vastgesnoerd in een vliegtuigstoel. Ze zat zo rechtop dat hij eerst dacht dat ze nog leefde. In totaal telde Bob Edgar in de tuin achttien dode lichamen. Velen van hen hadden nog steeds hun *'fingers crossed'* in de hoop te overleven.

Het middelste deel, inclusief de bevestiging van de vleugels en het grootste gedeelte van de 91 ton vliegtuigbrandstof, viel op het kleine straatje Sherwood Crescent. In totaal kwamen hier op de grond elf personen om het leven. De brandstof veroorzaakte ook een groot aantal branden. De neus van het toestel belandde in een weiland bij de kerk in Tundergarth, een dorpje een paar kilometer verderop.

Het hart van een van de stewardessen klopte nog toen men haar vond, maar ze overleed voordat er adequate hulp beschikbaar was. Daarmee waren allen die aan boord van de Pan Am 103 waren geweest dood. Bernt Carlssons lichaam werd gevonden in een weiland dicht bij de kerk van Tundergarth en de plek waar het neusdeel terechtgekomen was. Niet ver daarvandaan werd de jonge Helga Mosey gevonden naast een bosschage. Haar lichaam was bijna geheel ongeschonden. Een paar kilometer verderop werd de driejarige Suruchi Rattan gevonden; ze lag in rode kleren op een tuinhekje met haar gezicht omhoog zonder een schrammetje.

Voor het gemeentehuis van Lockerbie was een enorme hoeveelheid bloemen neergelegd, afkomstig van familie of anderen die hun medeleven wilden betuigen. Op een van de boeketten zat een kaartje dat was geschreven door een man die op de vlucht van Frankfurt naar Londen achter de kleine Suruchi had gezeten, waarbij hij zo had moeten lachen om haar verhalen over de bruiloft van haar oom. De tekst luidde: 'Voor het lieve meisje in het rode jurkje dat mijn vlucht vanuit Frankfurt zo heeft opgevrolijkt. Dit heb je niet verdiend.'

Voor de dode lichamen werd gezorgd; ze werden op het ijs gelegd van het plaatselijke ijshockeystadion, zodat ze geïdentificeerd konden worden. Velen waren bijna ongeschonden. Anderen waren lelijk toegetakeld door de harde landing. Het gezicht van Flora Swire was zo gehavend dat haar vader, Jim Swire, haar moest identificeren aan de hand van een moedervlek op haar voet. Van hen die in de wijde omgeving van Sherwood Crescent neergestort waren, werden slechts enkele lichaamsdelen teruggevonden, die verkoold waren door de enorme hitte van de brandende vliegtuigbrandstof. Een vrouw werd door een arts geïdentificeerd door haar heupgewricht – het enige wat er van haar lichaam over was –, dat operatief was vervangen door een metalen exemplaar.

Een van de mensen die op Sherwood Crescent woonden was de veertienjarige Steven Flannigan. Laat in de middag was Steven naar een buurman gegaan om een cadeau voor te bereiden: een fiets die zijn zusje Joanne als kerstgeschenk zou krijgen. Toen hij terugkwam, was zijn ouderlijk huis verdwenen. Van de lichamen van zijn ouders, Tom en Kate, werd nooit iets teruggevonden. Delen van het lichaam van Joanne werden aangetroffen op de bodem van de krater waar het huis had gestaan. Op de plek die ooit hun tuin was geweest, lag een groen met roze waterkannetje voor kinderen. Het enige wat over was van het gezamenlijke leven van het gezin.

Deel 1

Onderzoek van achter het bureau

De uiteindelijke oplossing

Loftahammar, 10 juni 2020

Spoedig was het historische ogenblik daar. De verwachtingen waren skyhigh. Die van mij, die van Zweden, die van de hele wereld. Het was vierendertig jaar na de moord die het Europese equivalent werd genoemd van die op JFK, en vandaag zouden we eindelijk te weten komen wie de Zweedse premier Olof Palme had vermoord. Dat had de openbaar aanklager beloofd. Ik zat op mijn gebruikelijke plaats in de gele eetzaal met de groene tegelkachel en met de computer voor mij op tafel. De digitale persconferentie zou om halftien beginnen.

Velen waren besmet met het Palme-virus en ik was een van hen. De eerste symptomen waren mild en de incubatietijd was lang, wat het ziekteverloop verraderlijk maakte. Het begon als een fixatie op het onderwerp bij gesprekken tijdens de maaltijden. Daarna had ik mijn dagelijkse verplichtingen veronachtzaamd, en verwaarloosde ik relaties met mijn vrienden en familie. Met de overtuiging dat ik dicht bij een oplossing was, kwam de totale obsessie. Op dat moment was het al te laat. Ik zat vast in mijn eigen wereld, waar alles eruitzag alsof het bij elkaar paste. Ergens verder weg in de gedroomde oplossing van een van de grootse mysteries ter wereld. Nog maar een klein stukje te gaan.

Het was begonnen als een vlucht uit een vermoeiende echtscheiding. Toen mijn eigen leven te gecompliceerd was geworden om te hanteren, begroef ik me in het onuitputtelijke materiaal over de moord op Palme.

Een klein stukje op weg in mijn onderzoek had ik in een stoffige